

УДК 37.014.3(477)-051]:334.7:005.336.2

ТЕТЯНА БОРТНЮК

orcid.org/0000-0001-9673-1366

tanya.bortnyuk@gmail.com

кандидат економічних наук, доцент,

Комунальний заклад вищої освіти «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради

проспект Волі, 36, м. Луцьк

ФОРМУВАННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ: ВІТЧИЗНЯНИЙ І ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

У статті актуалізовано необхідність опрацювання проблеми формування підприємницької компетентності майбутнього вчителя початкової школи у вітчизняному й зарубіжному досвіді. Констатовано відсутність усталеного трактування поняття «підприємницька компетентність» у науково-педагогічних працях. Закцентовано увагу на студіюванні підприємницької компетентності як інтегративної якості особистості, як комплексу особистісних або ділових якостей, навичок, модель поведінки, що базується на навичках критичного мислення, творчості, ініціативності, наполегливості, вмінні розв'язувати проблеми й співпрацювати. Декларується необхідність навчання підприємству, формування в сучасного вчителя підприємницької компетентності на загальнодержавному рівні (Професійний стандарт), в українсько-польському проекті «Уроки з підприємницьким тлом», наукових студіях українських і зарубіжних учених.

Ключові слова: активна професійна позиція, інтегративна характеристика, ключова компетентність, майбутній учитель, початкова школа, підприємницька компетентність, підприємницька діяльність.

TETIANA BORTNYUK

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Lutsk Pedagogical College, Volyn Regional Council

Avenue Voli, 36, Lutsk

ENTREPRENEURIAL COMPETENCE OF THE FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHER: DOMESTIC AND FOREIGN EXPERIENCE

The article highlights the need to study the problem of entrepreneurial competence of future primary school teachers in domestic and foreign experience. There is a lack of established interpretation of the concept of "entrepreneurial competence" in scientific and pedagogical works. Emphasis is placed on the study of entrepreneurial competence as an integrative quality of personality, as a complex of personal or business qualities, skills, behavior model based on skills of critical thinking, creativity, initiative, perseverance, ability to solve problems and cooperate. integrative characteristic, which combines a set of personal and professional qualities and knowledge that help to successfully implement their active professional position, their own innovative ideas, anticipate risks and take social responsibility for the process and results of their activities. The need to teach entrepreneurship, the formation of a modern teacher of entrepreneurial competence at the national level (Professional Standard), in the Ukrainian-Polish project "Lessons with an entrepreneurial background", research studios of Ukrainian and foreign scientists. Coordinators of the Ukrainian-Polish project, innovative, proactive, active, creative, brave, has a sense of self-worth and can see what others do not see. It is noted that a specially trained teacher is able to teach students the basics of entrepreneurship, able to form a positive motivation, a system of special knowledge about organizing their own business, certain skills in organizing their own business, cultivate initiative, entrepreneurship, self-confidence, independence, focus, leadership and leadership. other qualities necessary for carrying out business activities.

Keywords: active professional position, integrative characteristic, key competence, future teacher, primary school, entrepreneurial competence, entrepreneurial activity.

Сучасні глобалізаційні тенденції розвитку суспільства, інтеграційні процеси, перехід до формування активної, творчої особистості, здатної до самостійного самовизначення у сфері професійної діяльності, реалізації власних задумів у реальних ринкових умовах, відкривають нові можливості щодо пошуку нових підходів до забезпечення якісно нового рівня фахової підготовки майбутнього вчителя, актуалізують необхідність формування його підприємницької компетентності через використання кращих зразків світового досвіду. При цьому ми виходимо з того, що саме освіта в площині глобалізаційних процесів, інтернаціоналізації економік країн світу є «своєрідним ключем до майбутнього економічного процвітання, ефективним засобом боротьби з безробіттям, рушієм науково-технічного прогресу та паспортом індивідуального успіху» [8, с. 72,73]. Відтак,

актуалізується необхідність опрацювання проблеми формування підприємницької компетентності майбутнього вчителя початкової школи у вітчизняному і зарубіжному досвіді.

Аналіз останніх досліджень і публікацій (В. Безлюдна, І. Білецька, Н. Бідюк, О. Заболотна, Ю. Загребнюк, Т. Капелюшна, О. Локшина, О. Огієнко, Є. Панченко, А. Сбруєва, О. Чугай, С. Шандрук та ін.) засвідчує посилення уваги вчених до зарубіжного досвіду реформування освіти, здійсненого в компаративно-педагогічних розвідках. З'ясовано, що в науковому дискурсі студіюються проблеми підприємницької компетентності особистості, зокрема, як ключової компетентності фахівця (І. Гуменюк, В. Майковська, О. Овчарук та ін.); зміст, форми й методи розвитку підприємницької компетентності студентів у закладах вищої освіти (С. Лупаренко); специфіка формування підприємницької компетентності певної професійної сфери: майбутніх менеджерів (Є. Белан, М. Пономарьова, М. Стрельніков), фахівців економічного профілю (Ю. Білова), ресторанної справи (І. Гайовий, М. Пальчук, Т. Стахмач та ін.), ресторанного господарства (М. Ткаченко), сфери обслуговування (В. Майковська); майбутніх учителів біології та основ здоров'я (Л. Барна, Х. Похила). Водночас установлено, що питання формування підприємницької компетентності майбутнього вчителя початкової школи потребують дослідницької уваги і, власне, зумовили авторський науковий пошук.

Метою статті є висвітлення аспектів формування підприємницької компетентності майбутнього вчителя початкової школи у площині вітчизняного й зарубіжного досвіду.

Передусім, звертаємо увагу на відсутність усталеного трактування самого поняття «підприємницька компетентність» у науково-педагогічних працях. Зауважимо, вперше у вітчизняному освітньому просторі цей термін використано в переліку ключових компетентностей (уміння вчитися, громадянська, загальнокультурна, компетентність з інформаційних і комунікаційних технологій, соціальна, підприємницька, здоров'язбережувальна), що визначені за матеріалами дискусій, організованих ученими в рамках проєкту ПРООН «Освітня політика та освіта «рівний-рівному»» [3]. Згідно з цим документом підприємницька компетентність передбачає реалізацію здатностей:

- співвідносити власні економічні інтереси й потреби з наявними матеріальними, трудовими, природними й екологічними ресурсами, інтересами й потребами інших людей та суспільства, застосовувати технології моніторингу ресурсів і забезпечення стійкого розвитку;
- організовувати власну трудову та підприємницьку діяльність і працю колективу, орієнтуватися в нормах і етиці трудових відносин;
- аналізувати й оцінювати власні професійні можливості, здібності та співвідносити їх із потребами ринку праці;
- складати, здійснювати й оцінювати плани підприємницької діяльності та особисті бізнес-проєкти, розробляти прості моделі дій та прийняття економічно й екологічно обґрунтованих рішень у динамічному світі;
- презентувати та поширювати інформацію про результати / продукти власної економічної діяльності та діяльності колективу.

Зауважимо, підприємницька компетентність як складова розробленої європейською комісією довідкової системи ключових компетентностей, визначає здатність перетворювати ідеї в життя, творчий підхід, інновації, ризик, а також здібність планувати та керувати проєктами для досягнення поставленої мети; вона є основою для отримання більш конкретних навичок і знань, необхідних для ведення соціальної чи комерційної діяльності; містить моральні цінності, що сприяють розумному управлінню [9].

Підприємницька компетентність базується на навичках критичного мислення, творчості, ініціативності, наполегливості, вмінні розв'язувати проблеми і співпрацювати (European Union) [10].

Звертаємо увагу на те, що у 2016 році Європейською комісією для системи освіти була розроблена *Entre Comp: The Entrepreneurship Competence Framework* (Рамка підприємницької компетентності), що презентує структуру (концептуальну модель та детальне визначення) підприємницьких компетенцій, пропонує шляхи та способи вдосконалення підприємницької спроможності громадян і організацій Європи. Адже впродовж багатьох років розвиток підприємливості громадян і організацій Європи є однією з ключових цілей політики Європейського Союзу і держав-членів. Поглиблюється розуміння того, що підприємницьким умінням, знанням і настановам можна навчитися, що, в свою чергу, призведе до широкого розвитку підприємницького мислення й підприємницької культури, корисних для окремих громадян зокрема і для суспільства загалом [11]. Вочевидь, *Entre Comp* – це приваблива спроба організувати, згрупувати та визначити підприємницьку компетентність, посилаючись на європейську дефініцію підприємництва як ключової компетенції.

Зауважимо, рамка *Entre Comp* складається із трьох сфер (областей) компетентностей: «Ідеї та можливості» (англ. *ideas and opportunities*), «Ресурси» (англ. *resources*) та «Трансформація в дії» (англ. *taking into action*). Кожна сфера включає п'ять компетентностей, що розглядаються як структурні елементи підприємницької компетентності:

1. «Ідеї та можливості»:
 - визначення можливостей;
 - креативність;
 - бачення;
 - оцінка ідей;
 - стале мислення (англ. sustainable thinking);
2. «Ресурси»:
 - самосвідомість та самоєфективність;
 - мотивація і наполегливість;
 - мобілізація ресурсів;
 - фінансова та економічна грамотність;
 - мобілізація інших осіб;
3. «Трансформація в дії»:
 - ініціативність;
 - планування й управління;
 - подолання двозначності, невизначеності і ризиків;
 - співпраця з іншими;
 - безперервне навчання через досвід.

Отже, цілком правомірно стверджувати, що Entre Comp визначає підприємливість як наскрізну компетентність, яка застосовується в усіх сферах життя: починаючи з турботи про власний розвиток і до активної участі в житті суспільства, входження на ринок праці в якості працівника чи самозайнятої особи та започаткування різних типів проєктів (культурних, соціальних або економічних).

Конструктивною нам видається думка Ю. Білової щодо трактування підприємницької компетентності як інтегративної психологічної якості особистості, яка виявляється в мотивованій здатності до творчого пошуку та реалізації нових ідей, що дозволяє вирішувати різноманітні проблеми в повсякденному, професійному, соціальному житті.

Суттєво, що вчена розглядає її формування в процесі неперервної економічної освіти, а згодом і професійної діяльності за такими етапами: підприємницькі знання – підприємницьке мислення – підприємницька свідомість – підприємницька поведінка [2], що є важливим у площині порушеної проблеми.

Наявність підприємницької компетентності дозволяє особистості знаходити та застосовувати оптимальне поєднання ресурсів у процесі виробництва, створювати й упроваджувати в економічне життя суспільства інновації, йти на певний ризик, необхідний для виконання поставленої мети. Успіх підприємницької діяльності пов'язаний із самоорганізованістю, діловими та особистісними якостями підприємця, ефективністю управління бізнесом. Важливими є лідерські якості, вміння розв'язувати конфліктні ситуації, приймати рішення в умовах невизначеності, працювати в команді, стимулювати й мотивувати зусилля працівників, створювати організаційні структури.

Як слушно відзначає В. Майковська, під підприємницькою компетентністю дослідники здебільшого розуміють комплекс особистісних або ділових якостей, навичок, модель поведінки, сформованість яких допомагає успішно вирішувати певні бізнес-завдання й домагатися високих результатів у матеріальному плані реалізації своїх ідей [4].

Відзначимо, підприємницька компетентність виокремлена у професійному стандарті за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти» та «Вчитель закладу загальної середньої освіти», затвердженому в грудні 2020 року Міністерством освіти і науки України, як загальна компетентність, що забезпечує здатність до творчого пошуку й реалізації нових ідей, до самопрезентації та результатів своєї професійної діяльності; здатність до керування власним життям і кар'єрою [5].

На наш погляд, Професійний стандарт утілює сучасний підхід до визначення переліку та опису загальних і професійних компетентностей учителя загалом, і початкової школи зокрема. Тим самим на загальнодержавному рівні декларується необхідність формування в сучасного вчителя підприємницької компетентності, що визначається нами як інтегративна характеристика, яка поєднує сукупність особистісно-професійних якостей та знань, що допомагають успішно реалізовувати свою активну професійну позицію, власні інноваційні ідеї, передбачувати ризики та нести соціальну відповідальність за процес та результати своєї діяльності.

За твердженням координаторів українсько-польського проєкту «Уроки з підприємницьким тлом», що реалізовувався в межах Програми Міністерства закордонних справ Республіки Польща 2014 року, «підприємливий учитель – не той, хто досяг значних матеріальних статків, а той, хто відчуває покликання, інноватор, ініціативний, активний, творчий, відважний, має почуття власної

гідності та вміє побачити те, що не бачать інші. Тому підприємливості може навчити не тільки вчитель економіки, а будь-який інший компетентний педагог» [6, с. 20].

Нам імпонує позиція В. Тенетілової, згідно з якою навчати школярів основам підприємництва має спеціально підготовлений учитель, спроможний сформулювати позитивну мотивацію, систему спеціальних знань щодо організації власної справи, певні вміння й навички у сфері організації власної справи, виховати ініціативність, підприємливість, упевненість в собі, самостійність, цілеспрямованість, лідерські та інші якості, необхідні для здійснення підприємницької діяльності [7, с.209].

У площині порушеної проблеми суттєвий науковий інтерес становлять прогресивні здобутки країн, що демонструють високий рівень підприємницької підготовки, зокрема, Великої Британії. Так, за результатами досліджень (С.Баскервіль, Ф.Маклеод, Н.Сондерс), підприємницька підготовка є частиною освітнього процесу, спрямованого на досягнення двох цілей:

- цілеспрямоване формування якостей особистості підприємця (творчість, підприємливість, ініціативність, самостійність, комунікабельність, здатність іти на ризик тощо);
- формування компетентності щодо організації та здійснення проєкту міні-підприємств (підприємницька компетентність).

Відзначається, що ідея навчання підприємству закладена в системі функціонування британських освітніх закладів, позаяк вони одержують приватний дохід не тільки від надання житлових послуг і послуг громадського харчування, а й від послуг бізнесу: проведення досліджень, консультування та підготовка кадрів за контрактами [1].

Погоджуємося з думкою польського науковця Я. Стройного (Jacek Strojny), згідно з якою педагог, що володіє підприємницькою компетентністю, – оптиміст, і ця риса сприяє появі успіху, адже успіх залежить від того, як сприймається світ, яким є ставлення до інших людей. З таких позицій поставлена мета буде досягнута навіть тоді, коли є перешкоди. На шляху підприємливого вчителя часто виникають труднощі, але він, як підприємець-оптиміст, сприймає їх, як щось тимчасове, що може мати досвід, призведе до успіху [12]. Такий учитель, формує мотивацію, впевненість у собі та віру у свої можливості, розвиває в учнів ентузіазм та силу керувати своєю долею. Адже самооцінка та мотивація – це ознаки особистого підприємництва, які так потрібні, щоб скеровувати свою підприємницьку життєдіяльність.

Висновки. Отже, крізь призму окресленого, незважаючи на неоднозначність трактувань підприємницької компетентності, різних дослідницьких перспектив та підходів до цього явища, існує згода, принаймні в європейських країнах, щодо її визначення для цілей системи освіти.

Резюмуючи вищевикладене щодо висвітлення аспектів формування підприємницької компетентності майбутнього вчителя початкової школи у площині вітчизняного й зарубіжного досвіду, відзначимо, що трансформаційні процеси, які відбуваються в усіх сферах суспільного життя, впливають на людину, спонукають використовувати всі інтелектуальні можливості та бути відкритими для змін. За таких обставин переваги на боці особистості, яка не боїться нових, складних і невідомих ситуацій, може рухатися вперед із правильною мотивацією для досягнення визначеної мети. Брати активну участь у проєктах та шукати нові рішення у площині мінливої реальності. Саме так, на нашу думку, сучасний учитель повинен проявляти власну підприємницьку компетентність, яка є запорукою його професійної мобільності, успішної самореалізації.

Опрацювання вітчизняного й зарубіжного досвіду в царині формування підприємницької компетентності майбутнього вчителя початкової школи відкриває нові можливості для вдосконалення системи педагогічної освіти в Україні в контексті адаптації до вимог загальноєвропейського і світового освітнього простору. *Перспективи подальших наукових пошуків* пов'язуємо з опрацюванням структурно-компонентної будови досліджуваного феномену.

Література

1. Баскервіль С., Маклеод Ф., Сондерс Н. Система вищої освіти у Великій Британії та міжнародні університетські зв'язки. Довідник для університетів світу. Лондон: International and Europe Unit, 2011. 52 с.
2. Білова Ю. Поняття та структура підприємницької компетентності майбутніх фахівців економічного профілю. Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти : збірник наукових праць. *Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету*. 2013. № 7. С.15-17. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ozfm_2013_7_7.
3. Лейко С. В. Поняття «компетенція» та «компетентність»: теоретичний аналіз. *Педагогіка*. 2013. С. 128–135.
4. Майковська В.І. Сутність і структура підприємницької компетентності майбутніх фахівців в Україні. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2017. № 1. С. 112–117.
5. Наказ Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України «Про затвердження професійного стандарту за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)». 2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v2736915-20#Text>

6. Уроки з підприємницьким тлом : навчальні матеріали / за заг. ред. Е. Бобінської, Р. Шияна, М. Товкало. Варшава, 2014. 400 с.
7. Тенетилова В.С. Современные дидактические условия подготовки будущих учителей технологии к предпринимательской деятельности. *Известия РГПУ им. А. И. Герцена*. 2009. № 113. С. 208 – 211.
8. Шелюк Л. Якість освіти як пріоритет її розвитку в Україні. *Вища освіта України*. 2014. №1 (52). С. 72 – 78.
9. DeSeCo. Definition and Selection of Competencies. Theoretical and Conceptual Foundations (DESECO). URL: <http://www.oecd.org/edu/skills-beyondschool/definitionandselectionofcompetenciesdeseco.htm>
10. European Union. Key Competencies for Life learning. Recommendation of the European Parliament and to the Council of 18 December 2006 (2006/962/EC). *Official Journal of the European Union*. 2006. December 30. P. I.394/10-I.394/18.
11. EntreComp: The Entrepreneurship Competence Framework. Retrieved from: https://eufordigital.eu/wp-content/uploads/2019/10/EntreComp_The-Entrepreneurship-Competence-Framework.pdf
12. Strojny J. Kształtowanie postawy przedsiębiorczej – procesy socjalizacji i autokreacji, [w:] P. Wachowiak, M. Dąbrowski, B. Majewski (red.), *Kształtowanie postaw przedsiębiorczych a edukacja ekonomiczna*, FPiAKE, Warszawa 2007, s. 205-211. URL:http://www.olimpiada.edu.pl/upload/pliki_2edycja/przedsiębiorczoscFPiAKE_publicacja.pdf

References

1. Baskervil S., Makleod F., Sonders N. Systema vyshchoi osvity u Velykii Brytanii ta mizhnarodni universytetski zviazky. Dovidnyk dlia universytetiv svitu [Higher education system in the UK and international university relations. Handbook for universities around the world]. London: International and Europe Unit, 2011. 52 c.
2. Bilova Yu. Poniattia ta struktura pidpriemnytskoi kompetentnosti maibutnikh fakhivtsiv ekonomichnoho profilu. Onovlennia zmistu, form ta metodiv navchannia i vykhovannia v zakladakh osvity : zbirnyk naukovykh prats. Naukovi zapysky Rivnenskoho derzhavnogo humanitarnoho universytetu. 2013. № 7. S.15-17. Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ozfm_2013_7_7 [The concept and structure of entrepreneurial competence of future economic professionals. *Update the content, forms and methods of teaching and education in educational institutions*, 7, 15–17].
3. Leiko S. V. Poniattia «kompetentsiia» ta «kompetentnist»: teoretychnyi analiz [The concept of "competence" and "competence": theoretical analysis]. *Pedahohika*. 2013. S. 128–135.
4. Maikovska V.I. Sutnist i struktura pidpriemnytskoi kompetentnosti maibutnikh fakhivtsiv v Ukraini [The essence and structure of entrepreneurial competence of future professionals in Ukraine]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnogo universytetu imeni Ivana Franka*. 2017. № 1. S. 112–117.
5. Nakaz Ministerstva rozvytku ekonomiky, torhivli ta silskoho hospodarstva Ukrainy «Pro zatverdzhennia profesiinoho standartu za profesiiamy «Vchytel pochatkovykh klasiv zakladu zahalnoi serednoi osvity», «Vchytel zakladu zahalnoi serednoi osvity», «Vchytel z pochatkovoї osvity (z dyplomom molodshoho spetsialista)» [Order of the Ministry of Economic Development, Trade and Agriculture of Ukraine. "On approval of the professional standard for the professions" Primary school teacher of general secondary education ", " Teacher of general secondary education ", " Primary education teacher (with a diploma of junior specialist)"]. 2020. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v2736915-20#Text>
6. Uroky z pidpriemnytskym tлом : navchalni materialy [Lessons with an entrepreneurial background: educational materials] / za zah. red. E. Bobinskoi, R. Shyiana, M. Tovkalo. Varshava, 2014. 400 s.
7. Tenetilova V.S. Sovremennye didakticheskie usloviya podgotovki budushchih uchitelej tekhnologii k predprinimatel'skoy deyatel'nosti [Modern didactic conditions for training future technology teachers for entrepreneurship]. *Izvestiya RGPU im. A. I. Gercena*. 2009. № 113. S. 208 – 211.
8. Sheliuk L. Yakist osvity yak priorytet yii rozvytku v Ukraini [Quality of education as a priority of its development in Ukraine]. *Vyshcha osvita Ukrainy*. 2014. №1 (52). S. 72 – 78.
9. DeSeCo. Definition and Selection of Competencies. Theoretical and Conceptual Foundations (DESECO). URL: <http://www.oecd.org/edu/skills-beyondschool/definitionandselectionofcompetenciesdeseco.htm>
10. European Union. Key Competencies for Life learning. Recommendation of the European Parliament and to the Council of 18 December 2006 (2006/962/EC). *Official Journal of the European Union*. 2006. December 30. P. I.394/10-I.394/18.
11. EntreComp: The Entrepreneurship Competence Framework. Retrieved from: https://eufordigital.eu/wp-content/uploads/2019/10/EntreComp_The-Entrepreneurship-Competence-Framework.pdf
12. Strojny J. Kształtowanie postawy przedsiębiorczej – procesy socjalizacji i autokreacji, [w:] P. Wachowiak, M. Dąbrowski, B. Majewski (red.), *Kształtowanie postaw przedsiębiorczych a edukacja ekonomiczna*, FPiAKE, Warszawa 2007, s. 205-211. URL: http://www.olimpiada.edu.pl/upload/pliki_2edycja/przedsiębiorczoscFPiAKE_publicacja.pdf